

Lupkovics György

Szabolcs-Szatmár megye 1956-os deportáltjai

A forradalom leverését követően a szovjet hadsereg nyomában megérkeztek az állambiztonsági szervek is, hogy segítsenek a Moszkvában kiszemelt és felállított bábkormányoknak a „rendteremtésben”. Hamarosan elkezdődtek a deportálások, mindez ideig pontosan nem ismert számban vittek el a Szovjetunióba magyar forradalmárokat. A záhonyi MÁV állomásfőnök Szücs Sándor és a határőr Köncöl Ernő az elsők között kerültek szovjet fogságba, és vitték őket szovjet börtönökbe. Ivan Szerov tábornok, a szovjet Állambiztonsági Bizottság Budapesten tartózkodó elnöke parancsot adott a felkelésben vezető, vagy annak tartott személyek elfogására és kiszállítására. A magyar vezetők a fokozódó tiltakozások hatására igyekeztek leállítani az akciót. Az ENSZ-ben az ügynevezett magyar kérdés tisztázásával megbízott bizottság több tanút hallgatott meg ezzel kapcsolatban is. A közzétett jelentésben említett személyek ugyan nevek nélkül szerepelnek, de be lehet azonosítani a volt záhonyi állomásfőnököt, Szücs Sándort, Kabai Dezsőt a nyíregyházi nemzetőrség volt parancsnokát, akik külföldre emigráltak. Ők abba a nyolcfős csoportba tartoztak, akiket erről kihallgatott a vizsgálóbizottság. Az ENSZ és jelentése nyomán a világ is tudomást szerzett a szovjetunióbeli deportálásokról, de a tanúvallomásokon kívül kevés más bizonyítékra támaszkodhattak.

A deportáltak névsora

A Nyíregyházáról a Szovjetunióba deportált forradalmárokról eddig is voltak információink, de ezek nem voltak teljes körűek. Kik is voltak az ungvári és a sztriji börtönökben, miért éppen őket vitték el? Az 1956. november 5-én kezdődött letartóztatások nemcsak a később perbe fogott forradalmárokat sújtották, hanem olyanokat is, akik ellen nem indult büntetőeljárás. Vannak olyanok, akiknek a sorsa mindmáig ismeretlen, bizonytalan, további kutatást igényel. A Szilágyi-féle perben elítéltek többsége a debreceni katonai ügyész előtt tett vallomásában utal kényszerű szovjetunióbeli rabságára. Ez a tény – a nemzetközi jogi normák durva megsértése miatt – mind az ügyészség, mind a bíróság részéről válasz és említés nélkül maradt. Az előzetes fogva tartásba ezt az időszakot az első fokú bíróság nem is számította be. Bár a fellebbezés folytán ezt a problémát a Legfelsőbb Bíróság orvosolta, de ő sem indokolta meg, a szovjet fogságról egyszerűen hallgatott.

Amikor Szilágyiék bírósági tárgyalásán szóba került a deportálások ténye, Barta hadbíró zárt tárgyalást rendelt el. Amennyire csak lehetett, a hatalom igyekezett

ezt titokban tartani. A szovjet fogságból hazatértekkel esetenként titoktartási nyilatkozatokat is aláírtak. A későbbi büntetőeljárások anyagából erre vonatkozóan csak közvetett bizonyítékok találhatók, ezért a deportálásról, a deportáltakról a legpontosabb adatokat a mindeddig ismeretlen KGB irataiból nyerhetjük. Ezeket egy hosszú, bonyodalmas eljárás után nyílt alkalom tanulmányozni. Előre kell bocsátanom, hogy ezek az iratok sem teljes körűek. Az elhurcolt személyekről csak később, a fogva tartásuk alatt készítették kimutatást, összesítő névsort. Erre való utalás szerepel a Jelcin dossziében is, úgymint a 846 fő elhurcolt összesítő számadata. Kijelenthetjük, hogy ez sem öleli fel a deportáltak teljes körét. Például Szücs Sándor visszaemlékezésében több mint ötven záhonyi deportáltról beszélt, de közülük csak ő és Köncöl Ernő maradt a Szovjetunióban hosszabb ideig, ezért csak az ő nevük került fel erre a listára. Ugyan akkor, akik a deportáltak létszámát tizezrekben határozzák meg, valószínűleg túloznak. Nyugdíjas KGB-s tisztekkel beszélgetve, ők a körülbelül háromezres létszámot valószínűsítik. Még ez is több mint háromszorosa a számba vetteknek. A Szabolcs-Szatmár megyéből deportáltakról egyrészt ebből az összesítő névsorból nyerhetünk információt. Ebben nevük után, az elvitel helyéül Nyíregyháza van megjelölve, mellette a dátum is szerepel. A későbbi összeállítás lehet az oka, hogy helyenként ezek az időpontok egymástól eltérnek.

Az első deportáltak

Szücs Sándor neve mellett 1956. november 7-e, míg Köncöl Ernő neve után a november 8-i dátum olvasható. Ez nyilvánvalóan pontatlan. Őket már korábban, november 4-én, vagy 5-én elvitték, mert Köncöl Ernő kihallgatásakor arról beszélt, hogy Szücs Sándorral együtt november 5-én már a Tisza túloldalán tartották őket fogva.¹

A másik információforrás a deportáltak kihallgatásáról készített orosz nyelvű iratanyag. A fogva tartottakat kihallgatták, kikérdezték, amiről vagy kihallgatási jegyzőkönyvet vettek fel, vagy a kihallgatás eredményeit egy feljegyzésben összegezte a kihallgató tiszt. Ezeket az iratokat később kötetekbe rendezték. Így az egyikbe a Szabolcs-Szatmár megyeiek anyagát gyűjtötték össze. Ez azonban nem az összes Nyíregyházáról elvitt fogoly iratait foglalja magába, néhány személy anyaga más-hová került. Nem szerepel közöttük például Rác Istváné.

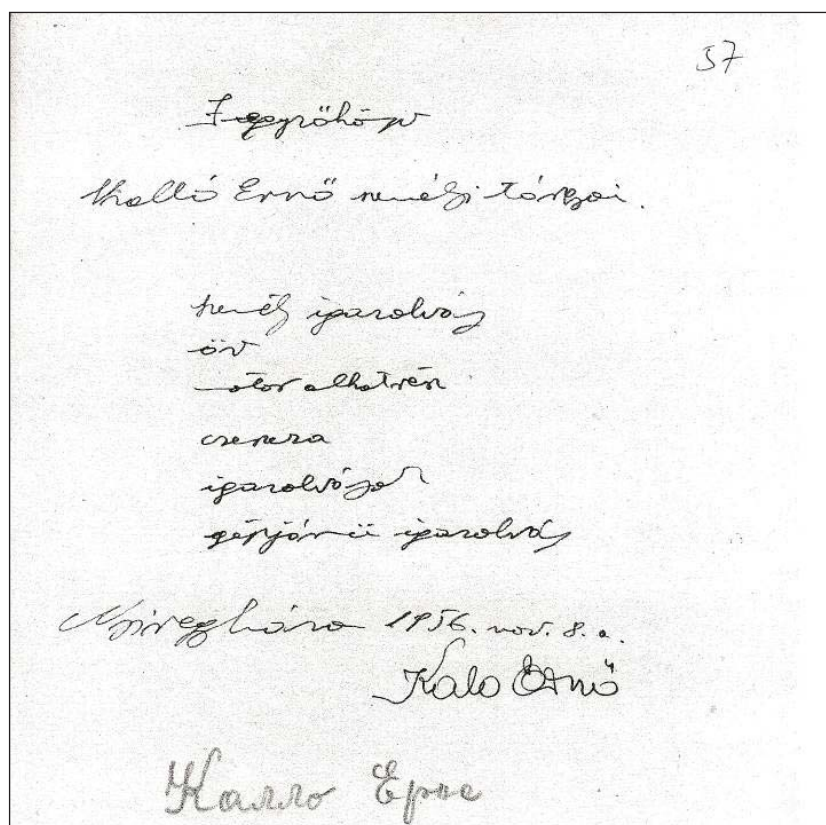
A KGB-névsorán szereplő dátumok azt jelzik, hogy Nyíregyházáról három alkalommal vittek embereket a Szovjetunióba, nevük után november 10, 12, és 13-ai dátum szerepel. Más iratokkal ezeket összehasonlítva az egy nappal korábbi útba indítás a valószínű. Ezt megerősíti egy másik kimutatás, amely azt jelzi, hogy mely magyarországi városokból és mikor történtek a deportálások.

Ezen a dátumok ugyan egy kivételével hiányoznak, de a háromszori elvittelt támasztja alá az is, hogy három különböző szovjet tiszt nevét tüntették fel, mint a transzportok parancsnokai. Ők Micuk ezredes, Fadejkin alezredes és Járocki őrnagy voltak.² A nyíregyházi börtön volt a deportáltak gyűjtőhelye. Elszállításuk teherautókkal, vagy páncélozott járművekkel történt, de akadtak, akiket vöröskezzel megjelölt katonai autókkal vittek el.

1. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond I/8. 167-168. p.

2. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond, 1/13.

A nyíregyházi börtönben a fogva tartottaktól elvették személyes tárgyaikat, erről átvételi elismervényt is kiállítottak. Az elvett dolgok későbbi visszaadásáról nem került elő irat. Kaló Ernőtől elvett tárgyak jegyzékén nevét cirill betűkkel is leírták, hogy a szovjet tisztok könnyebben ejthessék ki a számukra idegenül hangzó nevet.

A KGB kihallgatásai

Az ungvári kihallgatásokról csak néhány ember esetében vettek fel kihallgatási jegyzőkönyvet. Többségüket csak kikérdezték és erről, valamint a Magyarországról érkezett, rájuk vonatkozó iratok adataiból állította össze és foglalta feljegyzésbe a kihallgató tiszt a szerinte fontos dolgokat. Akiknek a vallomásait jegyzőkönyvbe foglalták, azokról is készítettek összesítő feljegyzést. Így volt ez Pintér István esetében is, akit két ízben is részletesen kihallgattak.³

3. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond, 1/ 8. 3-4.p.

Справка

Линтер Иштван Иштванович,
 1913 года рождения, уроженец г. Сом-
 батхемь, венгр, венгерский подданный,
 из крестьян, был Венгерской партия
 трудящихся с 1945 года, подполковник
 в отставке, окончил в 1952 году
 Краснознаменный, ордена Ленина
 и ордена Суворова I ст. Военную
 академию им. М.В. Фрунзе, работал
 начальником областного отдела
 кинофикации в г. Намредьказа, про-
 тивает в г. Намредьказа, ул. Лутерхазова.

Задержан 6 ноября 1956 года по месту
 жительства советскими военнослужа-
 щими и работниками венгерской
 безопасности. Оружия не имел.

28 октября 1956 г. в составе делегации
 участвовал в переговорах с коман-
 дованием советских войск в г. Нам-
 редьказа, в качестве переводчика.
 Цель переговоров, как об этом свиде-
 тельствуют его показания и доклад
 членов окружного революционного
 комитета на его заседании, сводилась
 к установлению порядка в городе
 и успокоению населения. В других
 действительных периода воспитания участий

Ekkor már megérkeztek a térségbe vezényelt KGB-s tisztek, hogy a nagyszámú deportált kihallgatásában helyi kollégáiknak segítsenek. Azonban így is kevesen voltak, technikai felszereltségük rossz volt, írógéppel sem rendelkeztek. Ez is oka lehetett annak, hogy csak a fontosabb személyek esetében készítettek kihallgatási jegyzőkönyveket. Ezek a kihallgatások azonban sem a Szovjetunió valamely tagköztársaságának, sem a magyar büntetőeljárás jogszabályoknak nem feleltek meg. Az iratok címe kihallgatási jegyzőkönyv, tartalmazza, hogy mikor és hol készült, azt hogy kit hallgattak ki, hogy a kihallgatott milyen nyelven tett vallomást, ha volt tolmács, feltüntették annak nevét és azt is, hogy figyelmeztették arra, hogy a valótlan fordítással elkövetheti az ukrán Btk. 89. cikkébe foglalt hamis tanúzás büntetést. A következő részlet dr. Lupkovics György kihallgatási jegyzőkönyvéből való. Ebben a Kuzma nevű tolmácsot figyelmeztették.⁴

4. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület, 1956. év. 43-as fond, 1/ 8. 72. p.

Допись написана в 12¹⁰ ч.
 Допись произведена через переводчика
 Кузьма В.М., который со словесителем
 ный за лопный перевод предугадан
 ден по сн. 89 Ук УССР — [Signature]

A Szovjetunió távoli tagköztársaságaiból Kárpátaljára érkezett nyomozók nem ismerték sem a magyarországi eseményeket, sem a résztvevőket. Ezért akikről nem voltak előíratok, azoktól megkérdezték, hogy miért is vannak ott, mikor, ki és hogyan tartóztatta le, mivel gyanúsítják őket. Egyetlen egy iraton sem szerepel maga a gyanúsítás, azaz olyan közlés, amelyből a letartóztatás, illetve a kihallgatás oka kiderülne. Az első kihallgatásokról készített feljegyzéseikre a KGB-s nyomozók legtöbbször azt írták, hogy a gyanúsított vallomásán kívül más bizonyíték ellene nincs. Ez a megjegyzés is képzetesebb kihallgatókra vall, később a magyarországi eljárásokban ez a kihallgatókat nem zavarta, beérték a vallomásokkal, céljuk a beismert vallomás kikényszerítése volt.

Az orosz névképzésnek megfelelően a kihallgatott neve után apja keresztnévét tüntették fel és nem az anyja nevét. Ezt következetesen minden iraton így alkalmazták. A fordítások pontatlanok, elnagyoltak. A magyar szavaknak nem mindig sikerült megtalálni az orosz megfelelőjét. Így az idegen nyelvű szöveg visszafordításakor, ha ragaszkodunk a szó szerinti fordításhoz, nagyon furcsa eredmények születnek. Az orosz kihallgatók – ha voltak ilyenek – akkor a Magyarországról érkezett iratok, a letartóztatáskor felvett kihallgatási jegyzőkönyvek adataira támaszkodtak. Ezeket oroszra fordították, hogy a KGB tisztjei is megértsék. Az alábbiakban Pintér István 1956. november 6-án az ÁVH által felvett jegyzőkönyvének orosz fordításából mutatok be egy részletet. A kihallgatás azzal a kérdéssel kezdődött, hogy „Mondja el, milyen szerepet játszott a nyíregyházi ellenforradalmi lázadásban?”⁵

8
 перевод
 по существу показ
 Прошлой дописи
 Пинтера ишн вана
 в ноябре 1956 года
 Вопрос: Какую роль вы играли в
 контрреволюционных событиях в
 г. Биредьказа?

5. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. év. 43-as fond, 1/ 8. 8. p.

Az orosz nyelvű iratanyagban közvetlen utalás – a budapesti Papp Gábor főhadnagy feljegyzésén kívül – a magyar állambiztonságiak jelenlétére nincs. Közvetetten azonban több bizonyíték is alátámasztja ezt a feltevésemet. Végh György vezetésével a nyíregyházi ÁVH-sok több alkalommal jártak a Szovjetunióban. Azt, hogy közvetlenül részt vettek volna a kihallgatásokban, semmi nem támasztja alá. A még életben lévők közül ilyen senki nem tapasztalt. Valószínűbb tehát, hogy csak a szovjet kihallgatókkal volt közvetlen kapcsolatuk, a kinti kihallgatásokba a KGB-sek a magyarokat közvetlenül nem vonták be. Kiderült, hogy egy-egy deportált már letartóztatása előtt is a helyi állambiztonsági szerv által nyilvántartott, megfigyelt személy volt. Őket elkísérték a róluk készített iratok, kihallgatási jegyzőkönyvek, a kihallgatásukról készített szovjet tanácsadók, katonák feljegyzései. Találtam olyan rendőri jelentéseket, feljegyzéseket is, amelyeket ügynöki jelentések alapján állítottak össze. Ezekre többször is utalnak a KGB-s iratanyagban. Ezek megerősítették, hogy létezett egy a forradalom előtt is az állambiztonsági szervezet által nyilvántartott, megfigyelt személyi kör, akikkel szemben a forradalom utáni megtorlásban igyekeztek eljárásokat kezdeményezni. Az eljárás milyensége, az hogy büntetőeljárást indítottak-e, vádemeléssel és bírósági ítélettel a végén, vagy csak rendőrhatalósági felügyelettel, netán a munkahely elvesztésével zárult, attól is függött, hogy a célszemély a forradalom alatt milyen magatartást tanúsított, nyilvánosan milyen kijelentéseket tett, és hogy ezeket mennyire tudták bizonyítani.

A Szabolcs megyéből elhurcoltak közül nem mindenkire sikerült orosz nyelvű anyagot találnom. Maleczki Miklós anyaga nem került elő, Rác István és Verecki György anyaga hiányos. Ezekről a szovjet hatóságok egymás közötti levelezésében vannak adatok. Jelentős különbség van a forradalom nyíregyházi vezetőinek tartott személyek és például a nyírbátoriak anyaga között. A különbség egyrészt mennyiségi. A vezetők, különösen Szilágyi László esetében többszöri és igen hosszú kihallgatások folytak, ezek több oldalas jegyzőkönyveket eredményeztek. A kevésbé fontos szerepet betöltött személyekről a kihallgatók sokszor csak feljegyzést készítettek, ebben összegezték a kihallgatásokon elhangzottakat. A fontosnak tartott kijelentéseket aláhúzták, megjegyzéseket, utasításokat írtak melléjük. Ezt néhány, a megye forradalmi eseményeinek kevésbé ismert szereplőjének anyagán keresztül mutatom be. A tolmácsok magyar nyelvtudása hiányos volt. Egyes szavakat nem, vagy félrefordítottak. Ennek ellenére igyekeztem ezeket is visszaadni, csak ott változtattam rajtuk, ahol értelemzavaróak voltak.

A Tóth Imréről készült első feljegyzés szerint, a Nyírbogdányban született, magyar nemzetiségű és állampolgárságú, zsellér családból származó férfi 6 osztályt végzett. A pártonkívüli, nyírbogáti lakos eredetileg cipész volt, majd 1952 óta az egyháznál volt harangozó. 1956. november 9-én vették őrizetbe és 13-án vitték el a Szovjetunióba. November 23-i kihallgatásán azt vallotta, hogy október 30-ától november 5-ig a lázadók községi bizottmánya elnökének utasítására a községi rendőrség parancsnokhelyettesi tisztségét töltötte be. Fegyvere nem volt, letartóztatásokban, gyilkosságokban, illetve a hazafiak verésében nem vett részt. Az említett időszak alatt csak az állami gazdaság öre fogott el két tolvajt, akik két zsák krumplit loptak az állami gazdaságból. A kihallgató szerint Tóthról anyagok nyilatkozatán kívül nem voltak. A Zimagyin aláírással készült feljegyzés később már hivatkozik a rá vonatkozó Magyarországról érkezett magyar nyelvű feljegyzésre. Ezt a feljegyzést 1956. november 16-án Nagy István állambiztonsági fhdgy készítette. Ekkor Tóth már Ungváron raboskodott. A nyíregyházi ÁVH-sok Végh

György vezetésével november végén is átmentek a Szovjetunióba. Ezt az iratot is ekkor vihették magukkal. Bár november 8-án megérkezett Nyíregyházára Münnich Ferenc rejtjeles utasítása, hogy az ÁVH-sok hagyják el szolgálati helyüket, mert a szervezetet feloszlatták, Nagy István áv. fhdgy. ennek ellenére tovább dolgozott, és megírta a szovjet kollégája által is hivatkozott feljegyzést. Abban azt közölte KGB-s munkatársával, hogy Tóth Imre Magyarországnak a szovjet hadsereg által történő felszabadításáig a csendőrség főtörzsőrmestere volt. Az ellenforradalmi lázadás alatt pedig a nyírbogáti községi tanács élére állt és elűzte a kommunista munkásokat. Felszólította a körzeti megbízott rendőrt, hogy az összes fegyvert adja át neki és távozzon. Ezen kívül azt is követelte, hogy a kommunisták naponta háromszor jelentkezzenek nála létszámmellenőrzésre. Tóth Imre anyagában utalnak november 11-i kihallgatási jegyzőkönyvére is. Ebben tagadta az ellenforradalomban betöltött vezető szerepét, azt, hogy a nemzetőrségnek parancsnoka lett volna. A nemzetőrség szervezését elismerte, amiben Somogyi Árpád volt a segítője. A határőröktől kaptak 4 db karabélyt és 40 db lőszert. Megnevezte az ellenforradalmi tanács elnökét Vadon Pált, és helyettesét Kardos István tanítót.⁶ November 24-én is kihallgatták, ekkor beszélt katonaidejéről. 1943-tól 1945-ig tűzéréként szolgált és a szovjet hadsereg fogságba esett. Egy magyarországi hadifogolytáborban volt két hónapig. Szabadulása után Nyírbogáton élt és csizmadiaként dolgozott felesége, Sinka Mária műhelyében. Később földet bérelt és gazdálkodott, majd 1951 januárjában belépett a termelőszövetkezetbe. 1953-tól az egyháznál volt harangozó. (Ezt aláhúzták.) Tagadta, hogy a csendőrségben szolgált volna. 1956. október 29-én a nyírbogátiak megválasztották a nyírbogáti nemzetőrség elnökhelyettesévé, amelynek vezetője Vadon Pál volt. Egy Sipos nevű rendőr adott nekik parancsot arra, hogy szervezzék meg az üzletek és a község védelmét. Erre a célra kaptak a határőröktől 4 karabélyt és 40 db lőszert. Három nap múlva Sipos a fegyvereket bevonta.⁷

A Csóka Sándor kihallgatásáról készült feljegyzés szűkszavú. Az 1928-ban Nyírbátorban született, magyar, középparaszti családból származó, párton kívüli, nős, korábban autószerelőt 1956. november 8-án vették őrizetbe és ő is 13-án került Ungvárra. November 23-i kihallgatásán Csóka saját ellenforradalmi részvételéről azt vallotta, hogy Nyírbátorban egy ismeretlen magyar katona kezdeményezésére drótkötéllel körülkötötte a szovjet emlékmű talapzatát, egy traktorral ledöntötték, majd szétrombolták az emlékművet. 1956. október 26-án részt vett a városi nagygyűlésen, ahol beválasztották a városi tanácsba. A lázadók közigazgatási szerveinek kialakításában, a hazafiak letartóztatásaiban, megverésében nem vett részt, fegyvere nem volt, nem tudja sem a lázadás okát, sem annak értelmét. A saját nyilatkozatain kívül Csókára sem volt semmilyen anyag. Vele kapcsolatban a kihallgatójának az volt a véleménye, hogy Csókát át kell adni a magyar hatóságoknak további nyomozásra.⁸

Az 1930-ban Nyírbélteken született Simák Miklóst is 1956. november 8-án vették őrizetbe szovjet katonák a magyar állambiztonságiakkal és a rendőrökkel közösen. Letartóztatásakor fegyvertelen volt. Kihallgatásakor elismerte, hogy részt vett a nyírbátori szovjet katonai emlékmű ledöntésében. A ledöntés közvetlen

6. Vadon Pált 1 év 6 hónap, Kardos Istvánt 1 év 4 hónap börtönre ítélte a Nyíregyházi Megyei Bíróság B.V. 1295/1957./6. számú ítéletével

7. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond I/8. 34.p.

8. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond I/8. 63.p.

végrehajtójaként Csóka Sándort nevezte meg. Simák Miklósról sem voltak iratok. Személyazonosságának megállapítására is csak saját elmondása szolgált. Később aktájából kivették, és az Ungváron készült iratokhoz csatolták Miczuk ezredes feljegyzését. Miczuk ezredes, aki a nyíregyházi börtönben irányította, felügyelte a fogva tartottak kihallgatását, az akkori vallomások alapján összegezte a Simák Miklósról vonatkozó terhelő adatokat. „*Simák Miklós 1930-ban született, nyírbélteki lakos, szabó. korábban elítélték garázdaság miatt. Az ellenforradalmi lázadás idején részt vett a nyírbátori szovjet hősi emlékmű ledöntésében. 1956. november 12. (Miczuk) ezredes*” Ahogy múlt az idő és érkeztek Magyarországról az ÁVH-s iratok, úgy bővült a szovjet fogságban tartott emberekre vonatkozó iratanyag. Így került be Simák anyagába az is, hogy Simákot 1955-ben verekedés miatt 3 hónapra elítélték.⁹

Márföldi Istvánról cellatársa Golenya József úgy tartotta, hogy véletlenül került az ÁVH fogságába. Tudomása szerint éppen egy zsák kukoricát tolt biciklijén a darálóba, amikor az ÁVH-sok – tsz-ellenes kijelentései miatt – őrizetbe vették.

A valóság ezzel szemben az, hogy Márföldi István nem volt ismeretlen az államvédelmi hatóság előtt. Az ötvenes évekbeli belső elhárítás középpontjában, különösen vidéken, a kuláknak minősített egyéni parasztok álltak. Így vált Márföldi is célszemélyé. Az iránta való érdeklődést csak fokozta kisgazdapárti múltja, a kollektivizálással szemben nyilvánosan is hangoztatott ellenvéleménye. Szovjetunióbeli anyagából is kiderült, hogy már a forradalom előtt információkat gyűjtöttek róla. Így került be nacionáléjába az, hogy 1907-ben Vadas bokorban született, apja József, magyar nemzetiségű, magyar állampolgár, három osztályt végzett, kulák családból származó, egyéni gazdálkodó paraszt, 1941 óta a kisgazdapárt tagja és hogy Márföldit 1955. nov. 26-án egy hónap börtönre ítélték. Ez a feljegyzés 1956. november 18-án készült, nyolc nappal deportálása után és a kihallgató egy Bernát nevű forrás adataira hivatkozott. Ez egy ügynöki jelentés lehetett, mert a szövegekörnyezet Márföldi megfigyelésére utal. E szerint 1956. augusztus 10-e és 25-e között a kulák Márföldi István rendszeresen hallgatta Holecskó János és Adami István lakásán a Szabad Európa rádió adásait és a lakosság körében terjesztette annak provokatív híreit. Bernát szerint Márföldi ellenséges beállítottságú a magyarországi államrenddel és a Szovjetunióval szemben. Egy szolgálati jelentésből pedig az derült ki, hogy az állambiztonság főhadnagyának jelentették, hogy Márföldi házában gyűlés volt, ahová még a szomszédos községekből is összegyűltek az ellenséges érzelmű személyek. Megállapította ugyanakkor, hogy semmilyen bizonyíték Márföldi ellenforradalmi lázadásban való részvételére nincsen.¹⁰

A deportáltakra vonatkozó feljegyzések és kihallgatási jegyzőkönyvek között több, nem rendszerezett, kézzel írt rövid feljegyzés található. Ezek részben a tolmácsoktól erednek, mert a magyar nyelv különleges szakszavai gondot okoztak nekik, ezeket próbálgatták különböző szavakkal lefordítani, másrészt a kihallgatók is papírra vetették a számukra érdekes mondatokat. Így keletkeztek azok a töredékek is, mint a Márföldi anyagában elfekvő néhány lap. Ezek egyikén az szerepel, hogy Márföldi beszámolt fogolytársa Dandos Gyula elbeszéléséről, miszerint kihallgatói elvettek tőle egy feljegyzésekkel teli füzetet. Ez később Dandos Gyula kihallgatásához szolgálhatott adalékkul. Azt is fontosnak tartották lejegyezni, hogy Márföldi hitt abban, hogy megváltozik a rendszer és visszakapja a földjeit. Dandos Gyula

9. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond I/8. 65.p.

10. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond I/8. 66. p.

feljegyzésekkel teli füzetét az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtaláltam, az visszakerült Magyarországra.

A deportáltak visszaszállítása

A Magyarországra visszaküldött, visszaszállított emberekről is készítettek egy összesített névsort. Ez több adatot tartalmaz, mint az elvittek listája, mert röviden leírták benne, hogy milyen szerepet játszottak az eseményekben, valamint azt, hogy milyen megjegyzéssel adták át a magyar hatóságoknak.¹¹ Ez a lista ugyan egy példányban került elő, de tartalmából következtetve egy másik példányát átadhatták a magyar hatóságoknak. Ezt Magyarországon nem találtam meg.

30	ЛУКОВИЧ Дьердь Исаафович 418	1951	член вр.пар- тии.	Бухгалтер швейной ма- терской.	Член областного совета механиков в г. Перед- хви.	Передать вен- герским вла- стям.
31	МАККАИ Тисор Линошевич 410	1908	б/п	Лесоруб	Участник отряда нацио- нальной охраны в горо- де Бадаксов, привлек население не сдавать оружие, в убивать совет- ских солдат.	Передать венг- ерским вла- стям.
33	МАРЧЕЛЛИ Иштван Лжефович 414	1907	член вр.пар- тии.	Преступник	Сведений не имеется	Передать вен- герским вла- стям.
33	МОШАР Евлиян Галинтович 413	1904	член ВЛТ	Лейтенант- командир завода в/ч 1872 в гор. Кивкутголом.	Участвовал в подавлении механиков.	Передать вен- герским вла- стям.
34	И О Д Б Томаш Томашевич 412	1902	член ВЛТ	Сотрудник газет в гор. Кошвар.	Сведений не имеется	Передать вен- герским вла- стям.
35	НИРНАШ Дежа Ласлоич 415	1901	б/п	Освобожден из лагеря математиками	Сведений не имеется.	Передать вен- герским вла- стям.
36	НИЕРИ Иштван Линошевич 414	1908	член ДКС	Рабочий электротехни- ческого завода в горо- де Будапеште.	Сидерман при распростра- нении листовок против правительства КДРСА.	Передать вен- герским вла- стям.
37	НИНЬИШ Иштв Иштвич 417	1906	член ДКС	Содержался в тюрьме, освобожден математика- ми.	Данных не имеется	Передать вен- герским вла- стям.
38	НЕТРОВАН Оскар Оскарович 460	1914	б/п	Представитель немецко- го и итальянского пред- приятия торгового итальянском техникума.	Прочитал контрреволю- ционное воззвание на итальянском языке.	Передать вен- герским вла- стям.

A visszaadás, visszaszállítás nem egyszerre, hanem több részletben történt. Ezek dokumentálása a legbizonytalanabb. A visszaadás időpontjára vonatkozóan az elvittek listájának bal oldali margóján kézzel írott dátumok képezik az eddig ismert legátfogóbb nyilvántartást. Az események szó helyett az orosz nyelvű szövegekben a lázadás, felkelés, illetve az ellenforradalom szavak szerepelnek. Ebből is látszik, hogy megítélése nem volt egységes. A szovjet szóhasználatban a lázadás, amely általában fegyveres ellenszegülést jelentett, minősülhetett a leg-súlyosabbnak. Ezért is volt fontos a szovjet kihallgatóknak az, hogy a fogolynak letartóztatásakor volt-e fegyvere, részt vett-e fegyveres harcban. A kihallgatottak elmondták, hogy azok estében, akiknél nem volt fegyver, fegyvert nem használtak, erőszakos cselekményeket nem követtek el, kihallgatóik sem értették miért vannak ott. A nyíregyházi Szilágyi László esetében rokonai úgy tudták, hogy a szovjetek menlevelet adtak neki. Ez azonban nem került elő. Ungváron felvett orosz nyelvű kihallgatási jegyzőkönyve és különösen az annak alapján készült összefoglaló fel-

11. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond, 1/ 15.

jegyzés ezt meg is kérdőjelezi. Külön említést érdemel, hogy egy rovatban – mivel fontosnak tartották – a pártállásra vonatkozó bejegyzések is szerepelnek. Ebből kiderül, hogy nemcsak a kisgazda- és más jobboldali pártok tagjait, hanem nagyon sok MDP és DISZ tagot is elvittek, sokakat tévedésből.

Az átható listán további eljárásra utaló intézkedések között a leggyakrabban előfordulók: „Átadni a magyar hatóságoknak. Átadni a magyar hatóságoknak kivizsgálásra. Átadni a magyar hatóságoknak felderítés céljából. Átadni, hogy tisztázzák a kiszabadítás törvényességét és a lázadásban való részvételét (Bebörtönzött felkelőket szabadított ki, mint a nemzetőrség tagja). Átadni a magyar hatóságoknak, hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét. Átadni a magyar hatóságoknak felelősségre vonás céljából. Átadni a magyar hatóságoknak ellenőrzés céljából. Átadni, hogy tisztázzák a lázadásban való részvételét. Visszaadni Magyarországra.” A megjegyzések megfogalmazásukban utasítás-szerűek, amiből levezethető, hogy a felelősségre vonást szükségesnek tartották. A továbbiakban a főszerep ugyan a magyar hatóságoké lett, de ehhez továbbra is segítséget nyújtottak a szovjet tanácsadók. Különösen fontosnak tartom Szilágyi László november 19-i kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvet. Szilágyi és társai ekkor már Ungváron voltak, a kihallgatást bizonyítottan a szovjet KGB végezte. A jegyzőkönyv fejrészeiben zárójelbe téve az szerepel, hogy „róla a vádemeléshez szükséges anyagok még vannak az iratai között.”¹² Tamarisz nyomozó nem véletlenül fogalmazott így. Valószínűnek tartom, hogy a vizsgálati munka, a többszöri kihallgatás már a felelősségre vonás szándékával, ennek előkészítésére céltudatosan zajlott. A magyarok kijelölték az általuk legveszélyesebbnek tartott személyeket, akiknek a kihallgatását a KGB sokkal alaposabban, részletesebben végezte, mint társaikét.

A megyei vezető Szilágyi László kihallgatásáról készült anyag a KGB legmagasabb vezetőihez is eljutott. A KGB Nyomozati Főhivatal Igazságügyi Vezetője Maljarov vezérőrnagy Ivasutyin tábornoknak¹³ elküldte Moszkvába Szilágyi kihallgatási jegyzőkönyveit, valamint a Szabolcs megyei forradalmi bizottság orosz nyelvre lefordított 13 oldalnyi jegyzőkönyvét 1956. november 26-án.¹⁴

Annak nem találtam nyomát, hogy ezek az iratok milyen utasítással, megjegyzéssel vagy véleménnyel érkeztek vissza. A legmagasabb szintű vezetőknek ez a tájékoztatása nagyfokú szervezethez, központi irányításról tanúskodik. A szovjet tanácsadókon keresztül megvalósuló szovjet befolyás később is tetten érhető.

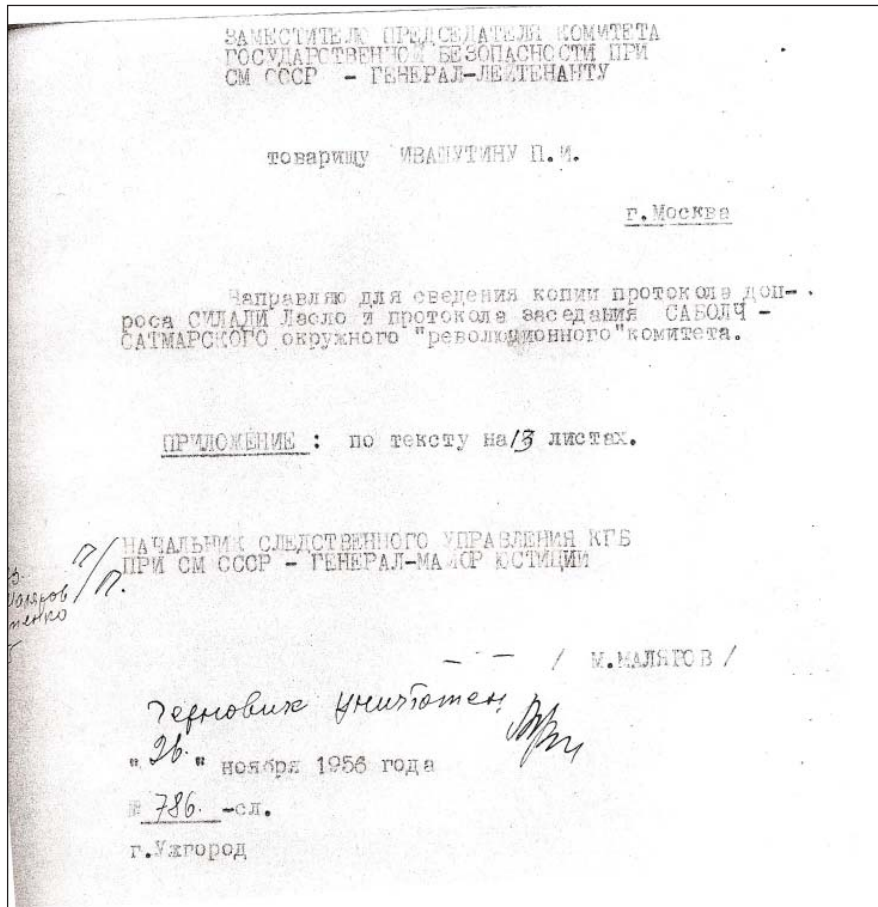
Már a Kádár-kormány hatalmának megerősödése után, 1957. április 26-án az MSZMP Baktalórántházi Járási Bizottsága jelentést küldött a szovjet katonai parancsnoknak az üzemi munkástanácsok működéséről. A jelentés bevezető mondata így hangzik: „Az ezredes elvtárs szóbelileg kért jelentésünket a munkástanácsok életéről, munkájukról az alábbiak szerint közöljük.”¹⁵ Ez alapján nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy a szovjetek teljesen magyar kollégákra bízta a felelősségre vonást.

12. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/8. 91. p.

13. Pjotr Ivanovics Ivasutyin tábornok a KGB elnökhelyettese

14. Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond, 1/9.

15. Dr. Dikán Nóra, Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai 1/11. A baktalórántházi járás. Nyíregyháza, Jósa András Múzeum, 1997. 17. p.

A szovjet bánásmód

Bármennyire furcsa, de a szovjet fogságot, börtönt megjárt emberek közül sokan arról tettek említést, hogy – különösen a magyar fogva tartás körülményeivel összehasonlítva – jól bántak velük, fizikai bántalmazásról nem szóltak. A záhonnyi Szűcs Sándoréhoz hasonló durva bánásmód ritka volt. Igaz hogy sokukat kopaszra nyírták, szőrtelenítették testüket, de ezt sem mindenki szenvedte el. A katonákkal szembeni bánásmód jobb volt, a katonai iskola hallgatóit (talán fiatal koruk miatt) pedig inkább együttérzés övezte. Ők a börtönön belül nappal szabadon mozoghattak, könyvtárba járhattak. A beteget, orvosi kezelésre szorulókat ellátták. Volt, akinek a fájós fogát kezelték, egy kimutatás szerint pedig nyolc főt részesítettek kórházi ellátásban, közöttük a nyíregyházi Pintér Istvánt is. Arról, hogy kit milyen betegséggel és mettől meddig kezelték, nem került elő feljegyzés. Bár a jobb körülményeket megszorítóan kell érteni, a fogvatartottak körében előfordult engedetlenség, a zárkafegyelem megsértése, örök szidalmazása, magyar

